

Od korisne do beskorisne i ponovo korisne? Obrasci vrednovanja dece koji se pojavljuju

V. Zelizer*

Iako ne bismo želeli da se vratimo u doba eksploatacije dečijeg rada... ipak imamo utisak da su deca u društvima kao što je naše nedovoljno uposlena.

Iz »Deca u savremenom društvu«, Saren S. Bukok

(»Children in Contemporary Society«, Sarane S. Boocock, 1976)

ZAKONI O DEČIJEM RADU i obavezno obrazovanje, najavio je E.S. Martin u izdanju *Harper's Monthly Magazine* iz 1913, naglo su pretvorili decu u »luksuz za siromašne a zadovoljstvo za imućnije«. ¹ Ali u osamdesetim, možda je sakralno, ekonomski beskorisno dete postalo luksuz ili zadovoljstvo koje savremena porodica više ne ceni niti to sebi zapravo može priuštiti. Ironija je u tome što se neka od društvenih rešenja s početka dvadesetog veka danas iznova određuju kao novi društveni problemi. Još određenije, pisci i teoretičari iz mnogih disciplina ponovo procenjuju vrednost beskorisnog deteta sa zabrinutim i često kritičnim pogledom.

Svakako, niko ne zagovara povratak oblicima dečijeg rada iz devetnaestog veka, ali postoji rastuće interesovanje za pronalaženje inovativnih načina uključivanja dece u produktivni život zajednice. Tu je takođe pitanje potencijalne korisnosti dece unutar porodice. Na primer, da li bi deca trebalo da produktivnije učestvuju u podeli rada u domaćinstvu? Da li je pametno ili čak izvodljivo da zaposlena majka i dalje snosi odgovornost za »prave« poslove, dok su za decu pažljivo rezervisani obrazovni zadaci (a očevi tek polako i nerado povećavaju svoje učešće u kućnim poslovima)? I da li je uopšte za samo dete dobro da ostane privilegovan gost kome se zahvaljuje i koji se hvali zbog »ispomaganja«, umesto da je saradnik od koga se u određenom starosnom dobu očekuje da preuzme svoj fer udeo u kućnim obavezama? Osvrnimo se pre svega nakratko na društveno konstruisanje sakralnog deteta da bismo ispitali mogućnost budućeg rekonstruisanja detinjstva.

Od korisnog radnika do sakralnog deteta

U periodu između 1870-tih i 1930-tih, vrednost američke dece je preobražena. Ekonomski beskorisno ali emotivno neprocenjivo dete dvadesetog veka istisnulo je korisno dete iz devetnaestog veka. Svakako, najdramatičnije promene odigrale su se među radničkom klasom; do početka dvadesetog veka deca iz srednje klase već su postala iskusne »dangube«. Ali sentimentalizacija detinjstva se pojačala bez obzira na društvenu klasu. Novo sakralno dete nastanjivalo je poseban i zaseban svet kojim su upravljala osećanja a ne rad i profit.

Kao što smo već raspravljali, isključivanje dece iz radničke klase sa tržišta bio je kontroverzan proces koji su reformatori žestoko podržavali, ali čemu su se sa podjednakom uverenosti protivili zagovornici produktivnog detinjstva iz radničke i srednje klase. To je delimično bila stvar protivrečnih ekonomskih interesa, ali uglavnom ideološka rasprava između dva suprotstavljena gledišta o detinjstvu. Preovladalo je sakralno dete. Decu je trebalo držati podalje od tržišta, kao beskorisnu ali punu ljubavi, i podalje od ulice, štiti ih i nadgledati. Međutim, ekonomska uloga deteta nije iščezla već se iz osnova transformisala, i u porodicama i

* V. Zelizer, »From Useful to Useless and back to Useful? Emerging Patterns in the Valuation of Children«, preuzeto iz: *Pricing the Priceless Child. The Changing Social Value of Children*, Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1984: 208-229 (prim. prev.)

u domovima za nezbrinutu decu. Dečiji rad i dečiji novac počeli su da se određuju pre svega s obzirom na obrazovanje a ne instrumentalnost. Dete je tako steklo pravo na džeparac; najzad, kako drugačije bi on ili ona mogli naučiti kako se postaje dobar potrošač? Simbolično učestvovanje dece u kućnim poslovima opravdavano je kao moralno vaspitanje, retko kad kao stvarni radni doprinos.

Pošto je naglašena sentimentalna jedinstvenost dece, pragmatično novčano procenjivanje njihove vrednosti smatralo se ne samo nepraktičnim već i moralno neispravnim. Stoga je određivanje cene neprocenjivog deteta postao kompleksan zadatak koji je stvorio pometnju u zakonskoj teoriji i praksi, kontroverze u poslu osiguranja, i neizvesnost u »razmeni« usvojene dece. Uspostavljeni su novi sentimentalni kriterijumi radi određivanja novčane vrednosti dečijeg života. Sudovi su počeli da dosuđuju odštetu za gubitak deteta kao druga; osiguranje je zakonski pravdano kao pokriće u slučaju gubitka ljubavi; prodavci dece počeli su da prodaju dražesnost i lepotu bebe. Začudo, i »otkupna« gotovinska vrednost dece koja su umrla i njihova »prometna« cena povećale su se sa iščezavanjem njihove ekonomske vrednosti.

Stvoren je temeljni paradoks. Porodica dvadesetog veka određena je kao sentimentalna institucija, »antiteza konceptu ljudskih odnosa u tržišnoj ekonomiji«, kako je to zgodno formulisao Karl Degler (Carl Degler).² Pa ipak, izgleda da je čak i porodica kapitulirala pred dominantnim novčanim lancem, pošto je vrednost njenog najdragocenijeg člana, sakralnog deteta, počela da se rutinski pretvara u svoj novčani ekvivalent. Da li je dete izgubilo svoju ekonomsku vrednost samo da bi postalo još jedan trgovinski artikal? Moji nalazi snažno navode na pomisao da je sentimentalna vrednost dece poslužila kao zaklon od tržišta. Istorijski razvoj ove tri ispitane institucije pokazuje da su posao osiguranja, kao nadoknada za nepravедno umiranje dece, i prodaja dece bili iz osnova oblikovani neekonomskom vrednošću dece. Neprocenjivim vrednostima je određena cena, ali je sam proces određivanja cene bio preobražen svojim povezivanjem sa vrednošću. U odštetama zbog smrti deteta, polisama osiguranja za decu, i plaćanju za usvajanje deteta, novac je u izvesnoj meri lišen svoje ekonomske vrednosti. Umesto toga, takvo novčano plaćanje zadobija snažno simboličko značenje. Na primer, polisa osiguranja se u devetnaestom veku nikada nije prodavala kao pametna investicija već kao znak poštovanja prema detetu koje umire, a kasnije kao znak ljubavi prema živom detetu. Slučajevi odštete za ekonomski beskorisno dete obuhvatali su emocionalne nejasnoće, i rešavani su na neobične načine. Slično tome, plaćanje za sakralnu usvojenu decu retko kada je obavljano kao običan trgovinski posao.

Granice tržišta

Slučaj dece samo je jedan primer kompleksne interakcije između tržišta i ljudskih vrednosti: s jedne strane, postoji dramatična ekspanzija novčanog lanca u aspekte društvenog života koji se nekada nisu mogli kvantifikovati, kao što su osećaji i emocije. No s druge strane je slabije shvaćeno dejstvo neekonomskih faktora koji obuzdavaju, ograničavaju i oblikuju novac i tržište. U ovoj knjizi se dovode u pitanje učvršćene pretpostavke o neizbežnim društvenim posledicama novčane ekonomije. Proces racionalizacije i komodifikacije* savremenog sveta ima svoje granice, jer se novac i tržište preobražavaju društvenim, moralnim i sakralnim vrednostima.

Određivanje cene ekonomski bezvrednog deteta dvadesetog veka je tako probni slučaj »efekta sakralizovanja« vrednosti kao dopune »efekta komercijalizovanja« novca. On pokazuje

* U originalu *commodification*, što se odnosi na proces pretvaranja u komoditet, t.j. potrošačku robu (prim. prev.)

redukovanje najdragocenijih i neopipljivih vrednosti na njihove novčane ekvivalente, ali isto tako demonstrira kako se sama ekonomska racionalnost i proces kvantifikacije modifikuju. Tržišta odšteta za nepravednu smrt, usvajanje i osiguranje, oblikovana su kulturnim definicijama detinjstva. Stoga prodajna vrednost usvojenog deteta ili ekonomska vrednost deteta koje umire nisu određene samo uobičajenim utilitarnim formulama, već zavise od sentimentalnih merila. Kod plaćanja za smrt i usvajanje, novac zadobija drugačija emocionalna i sakralna značenja.

Ekonomski svet savremenog deteta nadalje ilustruje značaj uzimanja u obzir simboličkih funkcija novca kao i neekonomskih aspekta radnih uloga. Deca su jedinstveni ekonomski akteri. Njihovim odnosom prema radu i novcu delimično upravljaju praktični interesi; deca su veliki potrošači koji su čvrsto odlučili da se dokopaju pravog prihoda bilo pregovaranjem o džeparcu ili radeći za dodatni novac. No dečiji rad i dečiji novac su isto tako oblikovani neekonomskim obrazovnim interesima. Posao ili džeparac su vaspitna sredstva koja decu uče pravim vrednostima i stavovima prema radu i trošenju. Korisnost dečijih svakodnevnih poslova je sporedna; od dečijeg rada se očekuje da vaspita dete a ne da pomogne roditeljima. Visina džeparca ne zavisi od efikasnosti ili količine dečijeg rada već od uverenja roditelja o tome šta je prikladan iznos.

Kao što je uočio francuski sociolog Fransoa Simian (François Simiand) u svom pionirskom eseju iz 1934, novac je jedna »réalité sociale«.* Simboličke funkcije novca prepoznali su i analizirali antropolozi, ali samo s obzirom na primitivni novac u primitivnim društvima. Na primer, u knjizi *Fenomen novca (The Phenomenon of Money)*, Tomas Kramp (Thomas Crump) primećuje da novac može reprezentovati sakralno isto kao i profano; »pošto je konverzija potpuno simbolična, u okviru moći svake kulture je njeno sprovođenje.«³ Ipak, on ograničava sakralizaciju novca na istočnjačke ili primitivne kulture. Znamo tako malo o simboličkim i sociološkim dimenzijama novca u savremenom zapadnom svetu. Kako kulturni i društveni činoci utiču na upotrebe i značenje novca? Dečiji novac je samo jedan primer; kako se on razlikuje od novca koji dobija žena-domaćica za svoje troškove**, ili od plate nekog ko zarađuje? Šta se događa kada se dečiji novac smatra redovnom platom? Na primer, protivljenje da se deci plati za kućne poslove, kao i opiranje tome da se ženama-domaćicama dâ nadoknada za njihov rad, ukazuje na upotrebljavanje novca kao ograničenja. Ako se kućni poslovi plaćaju »pravim« novcem, onda porodica postaje još jedno komercijalno okruženje.

Odnos između tržišta i neekonomskih vrednosti nije statičan. Na primer, u devetnaestom veku, ekonomska vrednost deteta bila je legitimno združena sa njihovom sentimentalnom vrednošću, i bile su prihvatljive instrumentalne upotrebe dečijeg novca. U sledećem odeljku razmatraćemo neke od mogućih budućih varijacija u promenljivoj interakciji između cene i vrednosti deteta.

Od sakralnog deteta do dragocenog »deteta-domaćina« *?**

Prlezak koji je opisan u ovoj knjizi, sa ekonomski korisnog na ekonomski beskorisno dete, nije bio vremenski precizno utvrđen događaj, već postepen i neujednačen proces.: Kao kod svih društvenih promena, granica između dva shvatanja detinjstva nije nikad bila jasno određena

* *Réalité sociale* (franc.) - društvena stvarnost (prim. prev.)

** U originalu *pin money* (prim. prev.)

*** U originalu *housechild*, što se odnosi na dete koje obavlja kućne poslove, izvedeno iz termina *housewife*, koji označava ženu domaćicu (prim. prev.)

ili apsolutna. Sentimentalizovana gledišta postojala su zajedno sa instrumentalnim vrednovanjem deteta u devetnaestom veku, dok je ekonomska vrednost deteta opstajala dugo nakon što je bila proglašena nezakonitom i moralno neispravnom. Do dana današnjeg, ekonomska vrednost deteta je još uvek od interesa, naročito u ruralnim područjima, a ponekad i među gradskim nižim klasama. Na primer, Nacionalni odbor za dečiji rad (*The National Child Labor Committee*) procenjuje da najmanje 300,000 dece koja migriraju rade u Sjedinjenim Američkim Državama. Ta deca, što je otkrio Robert Kouls (Robert Coles) u svom istraživanju, »staraju se jedno o drugom, brzo sakupljaju žetvu, donose vodu i hranu u uzrastu od dve ili tri godine, i znaju koju veličinu novčića ili koliko papirnih novčanica moraju odneti kući«. ⁴ Neku drugu decu danas primoravaju na rad ilegalni klanovi prostitucije, veoma unosna industrija pornografije, i dileri droge koji koriste malu decu za raznošenje. Na suprotnom kraju profesionalnog puta, deca glumci i deca modeli imaju profitabilne i često glamurozne karijere. Nedavno je putem kompjutera uvedeno novo legitimno zaposlenje za stručnu decu koja mogu svoje znanje da pretvore u posao. Takođe je bilo povremenih društvenih eksperimenata ponovnog uspostavljanja korisnosti deteta. Na primer, studija o seoskim komunama koju su obavili dva sociologa početkom sedamdesetih opisuje namerno uključivanje dece u profesionalni, pa čak i društveni život odraslih u tim hipi ili post-hipi naseobinama. ⁵

No uprkos povremenom preklapanju sentimentalnog i ekonomskog shvatanja detinjstva, u devetnaestom veku prevladavala je kulturna legitimnost korisnog deteta, dok je u dvadesetom veku neprocenjivo dete postalo prihvaćena norma. Ekonomski korisno dete postaje izuzetak. Tržište rada je za većinu dece, bez obzira na društvenu klasu, ograničeno na slabo plaćene kućne poslove, raznošenje novina, i povremeno upošljavanje od strane suseda da im se pokosi travnjak, očisti sneg ili čuvaju deca. Kao što pokazuje nedavno anketiranje 764 učenika šestog razreda iz Ouklenda, Kalifornije (Oakland, California), »glavni izvor prihoda« dece su njihovi roditelji. Zaista, ako dete danas zarađuje »pravi« novac, postoji malo pravila o tome kako njime ispravno rukovati. Jedan časopis za žene upozorava roditelje dece koja su zaposlena na snimanju televizijskih reklama:

Roditelj ima moralnu dilemu u pogledu toga koliko finansijskih obaveza imaju zaposlena deca prema svojoj porodici. Jedna strana argumenta kaže da je ono što dete zaradi samo njegovo. Drugi tvrde da ... ostatak porodice ima legitimno pravo na udeo u detetovom profitu. Na žalost, gotovi odgovori ne postoje ... vaša vlastita savest pomoći će vam da odlučite.

Kada je Bruk Šilds (Brooke Shields) imala petnaest godina i zarađivala nekih 10,000 \$ dnevno kao model, njena majka je rešila taj problem tako što je deponovala zaradu, ali ne čitav iznos. U tradicionalnom maniru dece-zvezda iz tridesetih godina, Bruk je dobijala deset dolara nedeljno kao džeparac. ⁶

No da li danas dolazimo do nove istorijske etape odnosa između sentimentalne i ekonomske vrednosti dece? Da li je sakralno, ekonomski beskorisno dete zastarelo u osamdesetim godinama? Svakako se čini da postoji rastuća javna nelagodnost i zbunjenost u pogledu društvenog položaja dece u njihovim porodicama i širem društvu. Tu nelagodnost i zbunjenost danas izražava nekolicina teoretičara i pisaca na različite načine. Na primer, Vens Pakard (Vance Packard) piše o »našoj ugroženoj deci«, u »kulturi koja je protiv dece«; Nil Postmen (Neil Postman) oplakuje »iščezavanje detinjstva«, dok Mari Vin (Marie Winn) sažaljeva »decu bez detinjstva«; Leti Pogrebin se pita »Da li Amerikanci mrze decu?«, a Džermen Grir (Germaine Greer) kategorički trdi da je savremeno društvo »iz osnova neprijateljski nastrojeno prema deci«. ⁷ Međutim, dijagnozu »dečijeg problema« posmatrači

savremenog porodičnog života postavljaju na radikalno različite načine. Stoga se i rešenja koja oni predlažu takođe razlikuju, što pokazuje različita shvatanja cene i vrednosti dece.

Po nekima, suštinski problem počiva u oštroj protivrečnosti između javne i privatne vrednosti dece u američkom društvu. Na primer, u delu *Prekršena obećanja (Broken Promises)*, ekonomista Norton Grub (W. Norton Grubb), i istoričar Marvin Lazerson (Marvin Lazerson), uveravaju da se sentimentalizacija detinjstva suviše često zaustavlja na pragu porodice. »Nasuprot dubokoj ljubavi koju osećamo i ispoljavamo u privatnosti, nedostaje nam ma kakav osećaj 'javne ljubavi' prema deci.« Kao rezultat toga, Amerikanci »izneveravaju svoju decu« time što odbijaju da primene roditeljski altruizam i na tuđu decu: »Sladunjav mit o Americi kao društvu orijentisanom na decu, gde su deca najdragocenije prirodno bogatstvo, u praksi je opovrgnut našim neprijateljstvom prema tuđoj deci i nedostatkom spremnosti da im pomognemo.« Dok roditelji rasipnički i »nerazumno« troše na svoju decu, njihov altruizam se paradoksalno preobražava u škrtoš kad su u pitanju javni programi za dečije blagostanje. Nerazumnost je zamenjena instrumentalnim interesima. Koliko će koštati socijalna pomoć? Da li će se isplatiti dugoročno gledano? Sakralno dete je tako privatni luksuz; prema deci kojoj je potrebna socijalna pomoć postupa se bez sentimentalnosti, i pomaže im se samo ako je ulaganje opravdano u ekonomskom smislu.⁸

Leti Pogrebin, osnivač časopisa *Ms.*, takođe optužuje licemerni pristup Amerikanaca u odnosu na dečiji život: »Društvo koje kleči pred komercijalnim oltarom detinjstva u vidu obožavanih likova Jagodice*, Petra Pana, ... i Eni, je ono isto društvo koje ubija svoju decu, siluje ih, izgladnjuje... truje, i mrzi ih sve dok ne umru.« Pogrebin postavlja dijagnozu epidemije kolektivne »pedofobije« u današnjoj Americi, »iako većina nas pravi izuzetak kad je u pitanju naše vlastito potomstvo, nismo baš naročito srdačni prema tuđoj deci.«⁹

Međutim, prema nekim drugim posmatračima, problem seže preko škrtošti naroda ili kolektivne bezosećajnosti prema deci. Iako ne poriču potrebu za delotvornijom socijalnom politikom, ova druga grupa kritičara je isto tako izrazito preokupirana položajem dece unutar porodice. Ovde uočavamo oštru podelu između dva suprotna tabora. S jedne strane su oni koji strahuju da je sakralno dete u opasnosti da iščezne pravo iz naših domova. Na primer, Vens Pakard razaznaje rastuće raspoloženje *protiv* dece u Sjedinjenim Američkim Državama, koje veoma konkretno ispoljavaju ljudi koji odbijaju da imaju decu. Nemanje dece postaje prihvatljiva alternativa u odnosu na »stvaranje dece«. Moguće je da novi instrumentalni razlozi, tvrdi Pakard, obezvređuju emocionalne prednosti neprocenjivog deteta. Često se strahuje da su deca prepreka »ispunjenju«, ili karijeri, ili ekonomski teret, ili čak smetnja bračnoj sreći.¹⁰

Kako se povećavaju emocionalni i praktični troškovi za decu, obrazlažu Mari Vin i Nil Postmen, ona se suviše rano forsiraju na ponašanje poput odraslih, oblačenje, govor, zabavu, pa čak seksualnu aktivnost i fizički izgled. Zaista, Vin proglašava da je »Doba zaštite« gotovo, i da je zamenjeno »Dobom pripreme«: »Nekada su se roditelji trudili da sačuvaju bezazlenost dece ... i da zaštite decu od životnih nedaća. Novo doba funkcioniše na osnovu uverenja da decu treba što ranije izložiti iskustvima odraslih...« Ideolozi sakralnog deteta su uvereni da je progon dece iz sveta »u kome su odrasli - odrasli i staraju se o deci, dok su deca - deca, zavise od odraslih i otuda su nejednaka sa njima«, savremena verzija *Izgubljenog raja*, gde su deca lišena bezbednosti i sigurnosti.¹¹

No dok se Nil i Postmen sa nostalgijom zalažu za obnavljanje »stvarno« bezazlenog detinjstva, druga grupa analitičara je umesto toga zabrinuta zbog onoga što opažaju kao neopravdano, pa čak opasno opstajanje, a ne slabljenje progresivističkog ideala sakralnog,

* *Strawberry Shortcake* - crtani lik i lutka popularna u zapadnoj Evropi (prim. prev.)

ekonomski beskorisnog deteta. Iz te perspektive, navodno integrisanje dece u život odraslih dešava se putem nedozvoljenih aktivnosti kao što su prerano upuštanje u seksualne aktivnosti ili upotreba narkotika, inače je samo površinske prirode; deca svakako mogu nositi istu marku farmerki kao njihovi roditelji ili gledati iste televizijske serije. No u svakom slučaju, ekonomske uloge dece ostaju u suštini nepromenjene. Zagovornici ove pozicije daju izrazitu prednost prevrednovanju beskorisnog deteta. Dok su progresivistički reformatori naglašavali društvene i psihološke rizike korisnog deteta, ovi savremeni revizionisti ukazuju na nepredviđene društvene i psihičke opasnosti od večnog trajanja dečije beskorisnosti.

Na primer, Džermen Grir u svojoj kontroverznoj knjizi *Pol i sudbina (Sex and Destiny)* oštro prekoreva nedostatak »prožimanja između sveta dece i sveta odraslih«, što je dokaz naše duboke antipatije prema deci: »U srži našeg stalnog isticanja parazitske uloge dece u porodici je prikriveno uverenje da decu treba prognati iz društva odraslih. Bebe se ne smeju rađati pre nego što imaju svoju vlastitu sobu.« Grir svoje pesimistično gledište o zapadnjačkom detinjstvu stavlja nasuprot romantičnom shvatanju života u slabije razvijenim zemljama: «...društvima u kojima se odrasli i deca smeju istim šalama,... ogromnim gradovima kojima praktično upravljaju deca, deca koja svojom spretnošću i preduzimljivošću izdržavaju svoje roditelje, braću i sestre, u kojima deca i odrasli nastanjuju jedan te isti okrutni svet i opstaju držeći se jedni uz druge.« Ona poredi pogubni »konzumerizam« zapadnjačke dece sa zdravijim porodičnim kontekstom dečijeg života u tradicionalnim društvima: »Možda su deca prljava... ali imaju jasni osećaj grupe kojoj pripadaju... Njih nećete zateći kako kukaju da dobiju artikle koji su izloženi u supermarketu...«¹²

Sve od šezdesetih, ideolozi dečijeg oslobađanja su takođe bili otvoreni kritičari ekonomski beskorisnog deteta. Na primer, Ričard Farson u knjizi *Prirodna prava (Richard Farson, Birthrights)* izložio je da nastojanje za ostvarivanjem dečijih prava obuhvata »pristup ekonomskoj moći... pravo na rad, na sticanje i rukovanje novcem, na primanje jednake plate za isti rad... i za ostvarivanje finansijske nezavisnosti«. Deci se »ne sme uskratiti poštovanje i dostojanstvo do kojih se može doći poštenim radom... ne smeju se isključiti iz sveta odraslih«. Iako uočava da je ekonomska diskriminacija dece duboko ukorenjena u američkoj kulturi, Farson naglašava da: »Kao što je pokret za ukidanje dečijeg rada bio u izvesnoj meri prouzrokovan novim načinom razmišljanja o deci, tako je sada vreme da ponovo razmislimo o tome šta bi dete moglo biti i šta bi moglo raditi.«¹³

Mnogo manje ideološko, pa ipak isto tako temeljno promišljanje i kritiku neproaktivnog deteta sprovode sociolozi, psiholozi i advokati. Jedan stručnjak u oblasti proučavanja porodice primećuje: »Mada se niko ne zalaže za ... povratak dobu eksploatacije dece, sve se više uočava da su uloge samoodricanja odraslih i neodgovornosti dece frustrirajuće za obe strane.«¹⁴ Sociolog Saren Bukok ukazuje da više ne možemo sebi priuštiti da tretiramo mlade kao neke »skupocene potrošačke artikle«, niti da držimo decu odvojenu od produktivnog života zajednice. Dečija prava, tvrdi Bukok, preterano su naglašena na štetu dečijih obaveza. Rešenje je – »razviti inovativne načine ... korisnog upotrebljavanja čitavog dijapazona dečijih sposobnosti.«¹⁵ Našoj nedovoljno uposlenoj deci treba obezbediti novu seriju poslova.

Psiholozi potkrepljuju ovo stanovište svedočanstvom da ekonomska zavisnost može predstavljati psihološku opasnost po decu. Na primer, Džerom Kegan (Jerome Kagan) obrazlaže da, dok korisno dete može potvrditi svoje osećanje vrednosti time što daje svoj materijalni i uočljivi doprinos porodičnom blagostanju, za ekonomski beskorisno dete samopoštovanje zavisi prevashodno od psiholoških kvaliteta; »ne može da pokaže na pooranu njivu ili gomilu posećenog drveta kao na znak svoje korisnosti.« Kao rezultat toga, ta deca mogu biti nesigurna u pogledu svoje vrednosti i preterano se oslanjati na ispoljavanje roditeljske ljubavi za

samopotvrđivanje. Zaista, u šezdesetim godinama su psiholog Meri Engel (Mary Engel) i njeni saradnici otkrili da poslovi sa skraćenim radnim vremenom ne samo što nemaju nikakve negativne posledice kod dečaka u uzrastu od deset do četrnaest godina, već im pomažu da se osećaju kompetentno i razvijaju svoju ličnost.¹⁶

Antropolozi daju svoj doprinos vlastitim otkrićima koja govore u prilog vrednosti stvarne produktivnosti za decu nasuprot »simboličnim« zaduženjima. U knjizi *Deca iz šest kultura (Children of Six Cultures)*, Beatris i Džon Vajting (Beatrice and John Whiting), uočili su da dečiji rad u zemljoradničkim zajednicama uči decu da budu odgovorna i daje im »osećaj vrednosti i upletenosti u potrebe drugih ljudi«. Ali, primećuju ovi autori, ti dečiji poslovi nisu samo kvazi rad, već su u neposrednoj vezi sa ekonomijom i blagostanjem porodice. Slično tome, u izvanrednoj studiji o životu dece u Ouklendu, Kaliforniji za vreme »velike depresije«*, sociolog Glen Elder ml. (Glen H. Elder, Jr.) pokazuje kako su potrebe ekonomski uskraćenih porodica stvorile »hitnu, realnu, i razložnu potražnju koja nije bila ni u kom smislu izmišljena«, za dečijim ekonomskim i radnim doprinošenjem svom domaćinstvu. Kao rezultat toga, došlo je do »širenja iskustva odraslih prema dole« koje je povećalo nezavisnost, pouzdanost i zrelost dece u rukovanju novcem. Elder izvodi zaključak da, ukoliko zaduženje nije preterano ili izrabljivačko, »biti potreban dovodi do javljanja osećaja pripadnosti i mesta, osećaja posvećenosti nečemu što prevazilazi 'ja'«. ¹⁷

Pojedini pravni eksperti čak dovode u pitanje validnost zakonodavstva o dečijem radu. Sve do nedavno, ti zakoni (i Zakonski akt o standardima primerenog rada (*the Fair Labor Standards Act*), kao i mnogi državni zakoni o o dečijem radu) bili su neoboriva »politička sveta krava«, retko kad su osporavani i uglavnom nisu revidirani. Ali danas Robert Mnukin (Robert H. Mnookin), profesor prava na Kalifornijskom Univerzitetu Berkli (University of California at Berkeley), pokreće nova pitanja: »Da li ti zakoni predstavljaju preterano ograničavanje prava mladih ljudi? Zašto bi decu trebalo tretirati drugačije od odraslih u oblasti zaposlenja? Da li još uvek možemo da opravdamo ograničenja otelotvorena u zakonima o dečijem radu?« Zaista, futurolog Alvin Tofler (Alvin Toffler) pretskazuje moguću kampanju za dečiji rad, kada se proizvodnja vrati u kuće. U tom »trećem talasu« našeg društva, zakoni o dečijem radu mogu lako postati »anahroničan izum« koji bi bilo teško nametnuti u porodičnom okruženju. »Elektronska koliba«, predviđa Tofler, »otkriva jedan alternativni način da se mladi ponovo uključe u društveno i ekonomski produktivne uloge.«¹⁸

Dakle, u središtu interesovanja je sakralno dete, neki ga opravdavaju a neki iznova osporavaju. Još jedanput, kao na prelasku iz veka u vek, sukobljena su dva shvatanja detinjstva, ali ovog puta reformatorska grupa predlaže selektivno povećanje korisnog učestvovanja dece u produktivnim aktivnostima – poput odraslih, dok se tradicionalisti drže progresivističkog ideala odvojenog, porodičnog domena za decu. Nije slučajno to što se ovo prevrednovanje dečijeg mesta događa baš kada se svet njihovih majki dramatično preobražava. Skoro 56 odsto udatih majki sa decom starosti ispod četrnaest godina danas su zaposlene, a ta brojka i dalje raste. Tako sakralno dete gubi nepodeljenu pažnju najvažnije osobe koja se stara o njemu, i to u sve mlađem starosnom dobu. Na primer, između 1970 i 1980, proporcija dece mlađe od šest godina čije su majke zaposlene porasla je na više od 40 odsto. Zaista, udate žene sa decom ispod tri godine stupaju na tržište rada brže nego ma koja druga grupa.¹⁹

Tradicionalisti, koji tobože tvrde da podržavaju prava žena, uznemireni su zbog toga što se majke odriču nekadašnjih obaveza. Kao što objašnjava Mari Vin: »Pošto majke više ne žele da žrtvuju svoju vlastitu dobrobit i preuzmu na sebe preveliki deo bremena staranja o deci, suviše

* *Great Depression* – kriza u Americi između dva svetska rata (prim. prev.)

često se dešava da baš niko ne uskoči da preuzme brigu o deci.« Kako oba roditelja napuštaju dom zarad radnog mesta, tvrdi Nil Postmen, »deca postaju neka vrsta tereta, i sve se češće smatra da je najbolje da se njihovo detinjstvo završi što je pre moguće.« U knjizi *Erozija detinjstva (The Erosion of Childhood)*, Valeri Polakov Suranski (Valerie Polakow Suransky) je još upečatljivija, sugerišući da oslobađanje žena često dovodi do ugnjetavanja i »komoditizacije*« dece, »do zgodne zamisli o detetu kao robu koje se treba osloboditi i poveriti na čuvanje bezličnim ili neadekvatnim institucijama za staranje o deci.«²⁰

Da li deca u osamdesetim u stvari postaju emocionalno nepotrebna, ekonomski i sentimentalno beskorisna za bračne parove koji su usredsređeni na posao, ambiciozni, ili pritisnuti finansijskim problemima? Porodice nesumnjivo postaju manje, a žene odlaze rađanje dece, nekad sve do svojih tridesetih godina. Pa ipak, malobrojni su bračni parovi koji ostaju bez dece. Na primer, jedna nedavna studija o svojevolumnom nemanju dece pokazuje da se, bez obzira na troškove oko dece, ne biti roditelj *ne* smatra privilegovanim stanjem. Svojevolumno rađanje je pokazatelj postojane emocionalne vrednosti dece za roditelje. U dobu usavršenih kontraceptivnih sredstava, primećuje istoričar Karl Degler (Carl Degler), »današnja zainteresovanost porodica za decu može se s pravom smatrati većom nego u vreme kada je mogućnost nemanja dece bila mnogo manje izvodljiva.«²¹

Međutim, čak i ako se može sumnjati u emocionalno umanjanje vrednosti dece, sasvim je moguće da se događa ozbiljno prevrednovanje njihove instrumentalne vrednosti. Odnosno, potencijalna korisnost dece nije tek neko bizarno otkriće nekolicine nerealnih teoretičara. Nove strukture porodice i ideologija porodične demokratije svakako bi mogle da ponovo vrata korisno dete, makar u okviru domaćinstva. Prema stručnjacima, malo je verovatno da će se zaposlene majke ponovo pozabaviti vođenjem domaćinstva sa punim radnim vremenom. Pored toga, porast stope razvoda doveo je do dramatičnog povećanja broja dece koja žive u jednoroditeljskim porodicama, najčešće sa svojim majkama. Do 1980, skoro 18 odsto sve dece ispod osamnaest godina živelo je samo sa majkom. Teško da domaćinstva mogu ostati statična kada se njihova struktura radikalno menja. U novoj porodici možda nema mesta za beskorisno dete.

Nova ideologija ravnopravnosti u porodičnom životu može nadalje doprineti transformisanju dečije vrednosti. U svom istorijskom prikazu o ženama i porodici u Americi, Karl Degler predviđa opstajanje napetosti između interesa porodice i interesa žena. On to objašnjava ovako: »Glavne vrednosti savremene porodice suprotstavljene su onima u osnovi emancipacije žena. Tamo gde se ženski pokret zalagao za ravnopravnost, porodica je, istorijski gledano, poricala ili nije priznavala jednakost ... hijerarhija je preovladala među očevima, majkama i decom.«²² Ali vrednosti se menjaju, i uspostavljena hijerarhija porodičnih uloga može se srušiti sa jednom novom ideologijom saradnje između muža, žene i dece. Nestanak žene-domaćice sa punim radnim vremenom može stvoriti »muža-domaćina*« i »dete-domaćina« sa skraćenim radnim vremenom.

Zaista, već se pojavio priručnik za podizanje korisnog »deteta-domaćina«. U knjizi sa karakterističnim naslovom *Porodica koja saraduje (The Cooperating Family)*, Elionor Berman

* U originalu *commodification*, što označava proces putem kojeg nešto postaje roba, odnosno komoditet (prim. prev.)

* U tekstu su upotrebljeni termini *housewife*, *househusband*, *housechild*, koji se odnose na bavljenje žene, muža, i deteta kućnim poslovima. Pošto ne postoji adekvatan prevod za druga dva termina, jer se obavljanje kućnih poslova vezuje za ženski rod (otuda termin »domaćica«), izabran je termin *domaćin*, iako se pod njim u srpskom jeziku prećutno podrazumeva *upravljanje* domaćinstvom (nešto poput »gazde«), te može navesti na pogrešnu pomisao kad su u pitanju muškarci, a i delovati neadekvatno kada se odnosi na decu. Ipak, izborom tog termina nastojim da sledim nameru autora da se ne obazire na razlike u pogledu roda i starosnog doba kad je u pitanju obavljanje kućnih poslova, što je očigledno s obzirom da su druga dva termina izvedena iz prvog (prim. prev.).

(Eleanor Berman), majka troje dece, opisuje rekonstruisanje njenog domaćinstva nakon njenog razvoda od muža. »Eksperiment Berman« započet je kada je gospođa** Berman ponovo počela da radi sa punim radnim vremenom i s obzirom da nije mogla da nađe adekvatnu osobu za pomoć u kući. Njeno troje dece su preuzeli kućne dužnosti, što je podrazumevalo kupovinu, čišćenje i kuvanje. »Novi sistem saradnje« je funkcionisao: »Shvatila sam da su moja deca sposobna da preuzmu mnogo više odgovornosti nego što sam ikada pomišljala da im poverim. I umesto da im smeta, izgleda da im se to dopadalo.« U tom kontekstu, dečiji rad je još uvek delom edukativan, »dobar« za dete, ali i instrumentalan, koristan za majku i porodicu. »Ako se ne bojimo da kažemo našoj deci ... da nam treba pomoć, i da oni čak kao deca mogu dati značajan doprinos dobrobiti ljudi do kojih im je stalo, možemo postići da unutar naših porodica vlada duh uzajamne brige...«²³

Uprkos entuzijazmu g-đe Berman, uspostavljanje novih pravila u pogledu dečijeg rada neće biti jednostavan zadatak. Na primer, većina istraživanja nalaze da, uprkos sve većem broju majki koje su deo radne snage, i sve izrazitijem ideološkom odobravanju tržišnog rada žena, podela rada u kući je i dalje uglavnom nepromenjena – tradicionalno određena starosnim dobom i polom. Deca i njihovi očevi mogu 'ispomagati', ali kućne dužnosti su najvećim delom i dalje ženino zaduženje. Gospođa Berman sa ironijom sugerise da je to možda krivica »žrtve«, sindrom »matice« kod majke, jer »omogućavanje deci da potpuno osposobljena funkcionišu unutar doma ... umanjuje potrebu za njom u porodici, ugrožavajući njen osećaj vrednosti...«²⁴ Ali svedočanstvo opovrgava ovo objašnjenje. Muževi su ti koji se često opiru, a nekad su i jako kivni zbog povećanja njihovih kućnih obaveza. Na primer, u nedavnom istraživanju o američkim bračnim parovima, dva sociologa su ustanovili da je »averzija oženjenih muškaraca prema kućnim poslovima tako jaka da može pokvariti njihov odnos. Što više kućnih poslova urade ... to se jače bore protiv toga.«²⁵

Ali šta je sa decom? Informacije su neverovatno ograničene; naprosto ne znamo mnogo o tome šta deca rade. Feministička istraživanja o odnosu između rada žena u kući i njihovog tržišnog rada bave se prevashodno rodnim nejednakostima unutar porodice i pomanjkanju javnih ustanova za staranje o deci. Deca su i dalje posmatrači borbe odraslih, i retko kada se misli da ona mogu doprineti pronalaženju rešenja. Iako je veliki značaj pridat oslobađanju dečaka i devojčica od tradicionalnih polnih stereotipa, retko kad su preispitivani starosni stereotipi. Ograničeno svedočanstvo koje nam je dostupno ukazuje, međutim, da deca čije su majke zaposlene slede očevim stopama u opiranju produktivnom kućnom radu, i tek neznatno, ili uopšte ne, povećavaju svoje učestvovanje u svakodnevnom kućnim poslovima.²⁶

Uprkos tom očekivanom opiranju, možda će se korisno dete vratiti na scenu. Iako ozbiljna istraživanja uglavnom ne razmatraju ovaj problem, u popularnim časopisima već se diskutuje o ponovnom pregovaranju utvrđenih pravila dečijeg rada. Kako piše *Zaposlena majka (Working Mother)*: »Jedna je stvar ako je majka oduvek radila. Nešto drugo je ako se zaposli i odjednom svali 'svoj posao' na porodicu«. Veliki broj »uznemiranih zaposlenih majki« koje su intervjuisane za članak su se žalile da su svakodnevni poslovi postali »povod naših većih svađa«. Roditeljima i deci su dati korisni saveti o tome kako da uspostave novi odnos koji će funkcionisati. U članku sa sugestivnim naslovom »Da li vaši roditelji traže od vas previše?«, *Sedamnaest godina (Seventeen)* savetuje decu zaposlenih majki ili razvedenih roditelja: »Pokušaj da sagledaš stvari s tačke gledišta tvojih roditelja. Ako ti ne uradiš neke kućne poslove, ko treba da ih uradi? Da li tvoji roditelji, pored svih svojih obaveza, stvarno imaju vremena?... Razmotri

** U originalu *Ms.*, što predstavlja titulu neodređenu u pogledu bračnog stanja žene koja ne postoji u srpskom jeziku (prim. prev.)

situaciju ... da bi uvideo šta je stvarno fer, i pokušaj da razmišljaš o svojoj porodici kao jednoj jedinici u kojoj svako treba ... nešto da doprinese.«²⁷

Nova pravila dečijeg rada svakako podrazumevaju preispitivanje pravila o dečijem novcu. Postoje neki nagoveštaji da sama deca smatraju svoj džeparac naprosto suviše malim za inflacijsku ekonomiju. Kao što je prokomentarisala jedna desetogodišnja devojčica iz Vejlenda u Masačusetsu (Wayland, Massachusetts), u anketi koju je sproveo časopis *Novac (Money)* 1981 godine: »Mislím da odrasli ne shvataju da sladoled košta 1,25 \$, bioskop 1,50 \$, a dobra ploča 5 do 6\$. Nekada je dolar bio nešto, a danas – mora da se šališ?«²⁸ Ipak, deca nemaju mnogo mogućnosti da povećaju svoje prihode. S obzirom na već visoku stopu nezaposlenosti tinejdžera, malo je verovatno da će doći do ekspanzije tržišta rada za decu ispod četrnaest godina. Deca će novac i dalje dobijati prevashodno od svojih roditelja, a povremeno od suseda ili porodičnih prijatelja.

Kako će roditelji dati deci nadoknadu za njihove povećane kućne dužnosti? Da li će se džeparac promeniti, od simboličnog, vaspitnog plaćanja beskorisnom detetu, do poštene plate korisnom »detetu domaćinu«? Dileme s početka dvadesetog veka još uvek zbunjuju roditelje u osamdesetim godinama. Kada je u pitanju plaćanje svoje vlastite dece, čak i ekonomisti pribegavaju neekonomskim smernicama. Na primer, jedan ekonomista daje povišicu svojoj deci, »kada pokažu više odgovornosti i sposobnost rasuđivanja. To nema nikakve veze sa inflacijom.« U istraživanju o deci šestog razreda iz Ouklenda, Kalifornije, otkriveno je da običaji roditelja u pogledu džeparca govore »malo o materijalnim mogućnostima porodice a mnogo o osnovnim vrednostima podizanja dece.« Na primer, veća je verovatnoća da će siromašniji roditelji dati deci veći direktan pristup novcu nego bogatiji roditelji. Slično tome, anketa časopisa *Novac* iz 1981 otkrila je da je jedna desetogodišnja devojčica iz porodice koja je primala socijalnu pomoć, iz Orlando, na Floridi (Orlando, Florida), dobijala jedan od najvećih džeparaca u njenom odeljenju trećeg razreda.²⁹

Mnogi roditelji se i dalje snažno protive tretiranju dečijih svakodnevnih zaduženja kao robe koja bi se mogla prodati. Kako to formuliše gospođa Berman, »Nijedno dete ne bi trebalo da očekuje novčanu nagradu za ispunjavanje svojih svakodnevnih obaveza prema svom domu i porodici.« Međutim, u mnogim domaćinstvima pravi se razlika između svakodnevnih kućnih poslova koji se ne mogu naplatiti i zaposlenja. Kao što se objašnjava u dečijem časopisu za potrošače, *Moć penija (Penny Power)*, »rad koji vam se plaća je nešto posebno. To je zaposlenje.«³⁰ Prema tome, deca obavljaju dva tipa posla, neplaćene svakodnevne poslove i poslove za koje dobijaju nadoknadu. Oni dobijaju dve vrste novca, džeparac ili povremene novčane poklone kao svoj udeo u porodičnim prihodima, i platu za naročite poslove.

Svet dece se menja, i porodične strukture koje se menjaju, kao i nove egalitarijanske ideologije mogu iznova odrediti njihove kućne dužnosti. U toku je revizija gledišta koje je nasleđeno iz prvog dela ovog veka, da postoji nužno negativna korelacija između emocionalne i utilitarne vrednosti dece. Sentimentalna vrednost dece danas može obuhvatiti jedno novo poštovanje njihove instrumentalne vrednosti. Međutim, potrebno nam je još mnogo istraživanja o životu dece. Na primer, u 1980-oj, više od jedanaest miliona dece iz Sjedinjenih Američkih Država živelo je u siromaštvu, često u porodicama na čijem su čelu bile žene. Šta znače za tu decu rad i novac, za razliku od dece iz imućnijih porodica, ili porodica sa oba roditelja? Kako dečiji rad i dečiji novac variraju u zavisnosti od rase ili etničke grupe, ili pola? U kom starosnom dobu je dete spremno da postane korisno »dete-domaćin«? Da li je pet godina suviše malo, a dvanaest suviše mnogo? Kako dečiji doprinos varira u zavisnosti od zanimanja roditelja?

Korisna deca i unutrašnja reorganizacija domaćinstva nisu rešenje za povećano učestvovanje majki u radnoj snazi. Kao što ističu skoro svi stručnjaci za porodicu, Sjedinjene Američke Države moraju pod hitno potpomoći blagostanje porodica sa decom odgovarajućom socijalnom politikom, dok svet zaposlenja mora priznati i prilagoditi se novim strukturama porodice. No možda i u okviru domaćinstva, uz prikladno savetovanje, nove stavove, i zaštitu radi sprečavanja njihovog eksploataisanja, deca mogu vrlo lako postati dragoceni korisni učesnici u kooperativnoj porodičnoj jedinici.

¹ E. S. Martin, "Old-Fashioned Children", *Harper's Monthly Magazine* 126 (Jan. 1913): 242.

² Carl N. Degler, *At Odds: Women and the Family in America from the Revolution to the Present* (New York: Oxford University Press, 1980), str. 472.

³ Thomas Crump, *The Phenomenon of Money* (London: Routledge & Kegan Paul, 1981), str. 20.

⁴ Robert Coles, *Migrants, Sharecroppers, Mountaineers*, II knjiga *Children of the Crisis* (Boston: Little, Brown, 1971), str. 63. Studija Lois Hofman i Džin Menis (Lois W. Hoffman & Jean D. Manis) o psihološkom zadovoljstvu u rađanju dece u Sjedinjenim Američkim Državama pokazala je da je 10 procenata muškaraca iz njihovog uzorka i nešto manji procenat žena spomenulo ekonomsko-utilitarnu korist od dece, "The Value of Children in the United States: A New Approach to the Study of Fertility", *Journal of Marriage and the Family* 41 (avgust, 1979), str. 590.

⁵ Bennett M. Berger and Bruce M. Hackett, "On the Decline of Age Grading in Rural Hippie Communes", u *Family in Transition*, ed. Arlene S. Skolnik and Jerome H. Skolnik (Boston: Little, Brown, 1977), str. 427-41.

⁶ *New York Times*, 23. mart 1981, B15; Sheri Singer & Tom Alderman, "How To Get Your Child in TV Commercials", *Good Housekeeping* 197 (jul 1983): 87. U svom proučavanju dece iz Ouklenda, Eliot Medrič (Eliot A. Medrich), Džudit Rojzen (Judith Roisen), Viktor Rubin (Victor Rubin) i Stjuart Bakli (Stuart Buckley), *Ozbiljan posao odrastanja (The Serious Business of Growing Up)*, Berkley, CA: University of California Press, 1982), ustanovili su da je samo 15 procenata od uzorka imalo redovne poslove; to je uglavnom bilo raznošenje novina ili čuvanje dece, str. 236, 149. O sličnostima između klasa u dečijem svetu zaposlenja, vidi *ibid.*, str. 138. Bernard Goldstin i Džek Oldem (Bernard Goldstein & Jack Oldham), *Children and Work* (New Brunswick, NJ: Transaction, 1979), str. 78, ustanovili su samo neznatne razlike prema društveno-ekonomskom statusu.

⁷ Vance Packard, *Our Endangered Children* (Boston: Little, Brown, 1983), Neil Postman, *The Disappearance of Childhood* (New York: Laurel Book, 1982); Marie Winn, *Children Without Childhood* (New York: Pantheon, 1983); Letty Cottin Pogrebin, "Do Americans Hate Children?" *Ms.* 12 (Nov. 1983): 47-50, 126-27; Germaine Greer, *Sex and Destiny* (New York: Harper & Row, 1984), str. 2. Vidi takođe David Elkind, *The Hurried Child* (Reading, PA: Adison-Wesley, 1981).

⁸ W. Norton Grubb & Marvin Lazerson, *Broken Promises* (New York: Basic Books, 1982), str. 51-52, 85. Za drugačije gledište o ovom pitanju, vidi Gilbert Y. Steiner, *The Children's Cause* (Washington, D.C.: Brookings Institution, 1976).

⁹ Pogrebin, "Do Americans Hate Children?", str. 49-50.

¹⁰ Packard, *Our Endangered Children*, str. 23.

¹¹ Winn, *Children Without Childhood*, str. 5, 196. Takođe vidi Postman, *The Disappearance of Childhood*.

¹² Greer, *Sex and Destiny*, str. 3-6, 27.

¹³ Richard Farson, *Birthrights* (New York: Penguin, 1978), str. 154, 162, 174.

¹⁴ Arlene Skolnik, *The Intimate Environment* (Boston: Little, Brown, 1978), str. 331.

¹⁵ Sarane Spence Boocock, »Children in Contemporary Society«, u *Rethinking Childhood* (Boston: Little, Brown, 1976), ed. Arlene Skolnik, str. 434; Sarane Spence Boocock, »The Social Context of Childhood«, *Proceedings of the American Philosophical Society*, 119 (nov. 1975): 428. Vidi takođe William Stephens, *Our Children Should Be Working* (Springfield, IL: Charles C Thomas, 1979); Elise Boulding, *Children's Rights and the Wheel of Life* (New Brunswick, NJ: Transaction, 1979); David Stern, Sandra Smith, and Fred Doolittle, »How Children Used to Work«, *39 Law and Contemporary Problems* 93-117 (1975); Konferencija Bele Kuće o deci (White House Conference on Children, Washington, D.C., Government Printing Office, 1970).

¹⁶ M. Engel, G. Marsden, and S. Woodaman, "Children Who Work and the Concept of Work Style", *Psychiatry* 30 (nov. 1967): 392-404; i "Orientation to Work in Children", *American Journal of Orthopsychiatry* 38 (jan. 1968): 137-43; Jerome Kagan, "The Child in the Family", *Daedalus* (proleće 1977): 43.

-
- ¹⁷ Beatrice B. Whiting and John W. M. Whiting, *Children of Six Cultures* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1975), str. 106; Glen H. Elder, Jr., *Children of the Great Depression* (Chicago: University of Chicago Press, 1974), str. 71, 80, 291.
- ¹⁸ Alvin Toffler, *The Third Wave* (New York, Bantam, 1980), str. 220; Robert H. Mnookin, *Child, Family and State* (Boston: Little, Brown, 1978), str. 655. Vidi takođe “Note: Child Labor Laws – Time To Grow Up”, *59 Minnesota Law Review* 575 (1975); Peter Edelman, “Child Labor Revisited”, *The Nation* 235 (avg. 21-28, 1982): 136-38.
- ¹⁹ Neobjavljeni podaci, Biro za statistiku o radu (Bureau of Labor Statistics), mart 1983; Sheila B. Kamerman and Cheryl D. Hayes, eds., *Families That Work* (Washington, D.C.: National Academy Press, 1982), str. 14; Sheila B. Kamerman and Alfred J. Kahn, *Child Care, Family Benefits, and Working Parents* (New York: Columbia University Press, 1981), str. 8.
- ²⁰ Valerie Polakow Suransky, *The Erosion of Childhood* (Chicago: University of Chicago Press, 1982), str. 180; Winn, *Children Without Childhood*, str. 121; Postman, *The Disappearance of Childhood*, str. 151.
- ²¹ Degler, *At Odds*, str. 461. Vidi Judith Blake, “Is Zero Preferred? American Attitudes Toward Childlessness in the 1970s”, *Journal of Marriage and the Family* (maj 1979): 245-57.
- ²² Degler, *At Odds*, str. 471.
- ²³ Eleanor Berman, *The Cooperating Family* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1977), str. 13, 136.
- ²⁴ *Ibid.*, str. 31.
- ²⁵ Philip Blumstein and Pepper Schwartz, *American Couples* (New York: William Morrow, 1983), str. 146. Međutim, neka proučavanja nagoveštavaju da postoji redukovanje određenosti polom u podeli kućnih poslova kada je žena zaposlena, naročito kada dobro zarađuje. Vidi Catherine E. Ross, John Mirowsky, Joan Huber, “Dividing Work, Sharing Work, and In-Between: Marriage Patterns and Depression”, *American Sociological Review* 48 (dec. 1983): 809-823, i Laura Llein, *Families Without Villains* (Lexington, MA: Lexington Books, 1984), str. 41.
- ²⁶ Vidi William H. Gauger and Kathryn E. Walker, *The Dollar Value of Household Work*, Information Bulletin 60 (Ithaca, NY: New York State College of Human Ecology, Cornell University, 1977). Medrič *et al.* (Medrich *et al.*), u svojoj dragocenoj studiji o životu dece u Ouklendu, Kaliforniji, ustanovili su da su deca zaposlenih majki, naročito ćerke, donekle povećale svoje učestvovanje u kućnim poslovima. Ali nisu primetili skoro nikakve razlike između porodica sa jednim i sa dva roditelja u pogledu mere dečijih svakodnevnih kućnih obaveza, *The Serious Business of Growing Up*, str. 142-44.
- ²⁷ Sally Helgesen, “Do Your Parents Ask Too Much of You?”, *Seventeen* (april 1982): 176-77; Barbara Delaniter, “Should You Pay Your Kids to Help?”, *Working Mother* 2 (maj 1979): 44-45.
- ²⁸ Carrie Tuhy, “The Star Wars Generation Takes on Inflation”, *Money* 10 (jul 1981): 88.
- ²⁹ *Ibid.*, str. 92; Rosalie Radomsky, “Children’s Allowances: What the Economists Pay”, *New York Times*, 14 mart 1982; Medrich *et al.*, *The Serious Business of Growing Up*, str. 149. Goldstin i Oldem nisu ustanovili nikakve značajne razlike u veličini dečijeg džeparca prema društveno-ekonomskom statusu, *Children and Work*, str. 71.
- ³⁰ “You Can Get a Job!”, *Penny Power* 2 (jun-jul 1982):8; Berman, *The Cooperating Family*, str. 98.